

УДК 159.947.2

Степура Євгеній Вікторович, науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

e-mail: evgenij-stepura@yandex.ru

ЗВ'ЯЗОК ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ З ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЮ СФЕРОЮ ОСОБИСТОСТІ

Анотація

Виявлено чіткі кореляції між компонентами ціннісно-смыслової сфери та рішеннями, що їх приймають досліджувані. Перш за все, це позитивні зв'язки цінності освіченості з ефективною стратегією розв'язання задач, цінностей свободи та суспільного визнання з імпульсивною стратегією, цінності життєвої мудрості з обережною стратегією, цінність краси природи та мистецтва з відмовою від прийняття рішень.

Виявлено вплив якостей, що вимірюються майже всіма шкалами тесту СЖО, на процеси прийняття рішень в умовах невизначеності. Вибір позитивної інтерпретації невизначених стимулів позитивно корелює з наявністю осмисленості в житті особи, натомість вибір їх нейтральної інтерпретації негативно корелює майже з усіма шкалами СЖО. Не виявлено значимих кореляцій між шкалами СЖО та вибором негативної інтерпретації невизначених стимулів.

Класстерний аналіз дав змогу розширити уявлення про ціннісний підтекст процесів прийняття рішень. Ефективна стратегія прийняття рішень у наших задачах виявилась пов'язаною з цінністю продуктивного життя, імпульсивна стратегія – із соціальною цінністю мати хороших та вірних друзів, обережна стратегія – з цінностями відповідальності та старанності. Вибір позитивної інтерпретації невизначених стимулів пов'язаний з цінностями розваг, високих запитів та нетерпимості до недоліків, негативної інтерпретації – з цінністю терпимості, нейтральної – з цінністю життєрадісності.

Ключові слова: *Смисл, цінності, прийняття рішень, відношення до ситуації невизченості, ефективні рішення, імпульсивність, обережність.*

Степура Егений Викторович, научный сотрудник Института психологии НАПН Украины.

СВЯЗЬ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ С ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВОЙ СФЕРОЙ ЛИЧНОСТИ

Анотация

Выявлены четкие корреляции между компонентами ценностно-смысловой сферы и решениями, которые принимают исследуемые. Прежде всего, это положительные связи ценности образованности с эффективной стратегией решения задач, ценностей свободы и общественного признания с импульсивной стратегией, ценности жизненной мудрости с осторожной стратегией, ценности красоты природы и искусства с отказом от принятия решений.

Выявлено влияние качеств, измеряемых почти всеми шкалами теста СЖО, на процессы принятия решений в условиях неопределенности. Выбор положительной интерпретации неопределенных стимулов положительно коррелирует с наличием осмысленности в жизни человека, зато выбор их нейтральной интерпретации негативно коррелирует почти со всеми шкалами СЖО. Не выявлено значимых корреляций между шкалами СЖО и выбором негативной интерпретации неопределенных стимулов.

Кластерный анализ позволил расширить представление о ценностном подтекст процессов принятия решений. Эффективная стратегия принятия решений в наших задачах оказалась связанной с ценностью продуктивной жизни, импульсивная стратегия - с ценностью иметь хороших и верных друзей, осторожная стратегия - с ценностями ответственности и исполнительности. Выбор положительной интерпретации неопределенных стимулов связан с ценностями развлечений, высоких запросов и

нетерпимости к недостаткам, негативной интерпретации - с ценностью терпимости, нейтральной - с ценностью жизнерадостности.

Ключевые слова: *Смысл, ценности, принятие решений, отношение к ситуации неопределенности, эффективные решения, импульсивность, осторожность.*

Stepura Yevheniy Viktorovych, research worker of G.S. Kostyuk Institute of Psychology of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

THE CONNECTION OF DECISION MAKING WITH PERSONALITY'S VALUE-SEMANTIC SPHERE

Summary

The author discovered distinct correlations between components of value-semantic sphere and decisions, made by subjects. Those were: positive correlation of the value of education with effective strategy of solving problems, correlation of value of freedom and public recognition with impulsive strategy, correlation of value of life wisdom with cautious strategy, and correlation of value of the beauty of nature and art with denial to make decisions.

We revealed the influence of qualities measured by most of PIL scales on the processes of decision making in the conditions of uncertainty. There was positive correlation of one's choice of positive interpretation of undefined stimuli with perception of life as meaningful, while the choice of neutral interpretation of undefined stimuli correlated in a negative way with almost all PIL scales. No significant correlations were discovered between PIL scales and the choice of negative interpretations of unidentified stimuli.

Cluster analysis provided us with the possibility to widen our ideas about value subtext of decision making processes. The effective strategy of decision making in our tasks seemed connected with the value of productive life, the impulsive strategy was connected with the social value of having good and faithful friends, and the cautious strategy was connected with the values of responsibility and diligence. The choice of positive interpretation of undefined stimuli was

connected with the values of entertainment, high requests and intolerance of shortcomings, the choice of negative interpretation was connected with the value of tolerance, and the choice of neutral interpretation was connected with the value of cheerfulness.

Keywords: *sense, values, decision making, relation to the situation of uncertainty, effective decisions, impulsivity, caution.*

Постановка проблеми. Смысл є однією з найважливіших категорій сучасної психології. Згідно з Д.О. Леонтьєвим, він об'єднує в собі зовнішнє та внутрішнє, об'єктивне та суб'єктивне, індивідуальне та соціальне, особистісне та міжособистісне [7]. Він пронизує собою всю життєдіяльність людини. Смыслову регуляцію вважають одним з найвищих рівнів саморегуляції особистості. У наш час адекватна смыслова регуляція є необхідною, щоб забезпечити слушність дій у все більш ускладнених процесах, в яких бере участь людина. Для сучасної епохи є характерним розширення смыслових полів, при цьому кожна ситуація несе в собі унікальний смысл. Хоча традиційні цінності та смысли раз у раз перестають бути адекватними в нових умовах, саме цінності та смысли здатні уберегти цивілізацію від самознищення.

Особливістю прийняття рішень людиною є те, що часто їй доводиться приймати ці рішення в умовах невизначеності. Невизначеність може бути двоякого роду: або вона потребує вибору між відомими альтернативами, або ж (у разі повної невизначеності) альтернативи невідомі. Але в будь-якому разі ситуація невизначеності вимагає від людини залучення її свідомості до процесу прийняття рішень. В першому випадку людина має зіставити зі своїми цінностями та смыслами наявні альтернативи і визначити серед них найбільш бажані для неї. У другому випадку людина повинна осмыслити наявну ситуацію і встановити для себе притаманні їй ціннісні відношення. Все це вимагає від людини глибокої рефлексії, знання себе, своїх потреб та мотивів – адже саме вони породжують смысли, укоріненість в культуру та

прилучення до певної ідеології. Відсутність чітких ціннісних орієнтацій робить з людини об'єкт впливу не тільки ситуації, але й інших людей. Типовим прикладом для нашої країни є маніпулювання людьми з боку різних політичних та релігійних організацій, через пропаганду, здійснювану з-за кордону, тощо. Невизначеність найбільше проявляється під час екстремальних ситуацій, що зараз дуже актуально для нашої держави. Ми живемо в світі невизначеності, тож нам раз у раз доводиться діяти, не знаючи, чи принесуть наші дії належний результат. Єдине, на що ми можемо покластися, то це на себе, свої власні цінності, на те, що ми самі осмислили.

Довгий час в рамках економіки та менеджменту вважалося, що суб'єкт прийняття рішень діє, виходячи із принципів раціональності та використовує правила логіки в процесі прийняття рішень. Були розроблені спеціальні моделі та принципи, які б могли описати стратегію прийняття оптимальних рішень. Але психологічні дослідження показали, що людина далеко не завжди використовує в повній мірі раціональні стратегії прийняття рішень. Були встановлені обмеження людської психіки в процесах обробки інформації, які приводять до використання людиною різних скорочених процедур мислення. Важливим було виявлення великого значення контексту ситуації в процесі прийняття різноманітних рішень та її зв'язку з діяльністю підкоркових зон головного [3]. Залишаються відкритими питання про дійсні психологічні механізми мислення, які використовує людина замість класичних раціональних стратегій прийняття рішень та статистичних закономірностей. Є безперечним розуміння провідної ролі когнітивних процесів прийняття рішень та залежності їх ефективності від суб'єктивних факторів. Лише дослідження процесів прийняття рішень в рамках діяльності та взаємовпливу всіх сфер психічного дасть змогу зрозуміти їх дійсні механізми.

Людина, приймаючи рішення, далеко не завжди може керуватися раціональністю, оскільки не спроможна зібрати достатньої кількості інформації для прийняття остаточного зваженого рішення. Проблема

раціональності в процесах прийняття рішень ускладнюється ще тим, що існують різні підходи до раціональності. Важливим є те, що нераціональна, на перший погляд, поведінка може виявитись цілком раціональною в більш широкому еволюційному контексті [4].

Треба відмітити, що когнітивні психологи постулюють велику роль цінностей та емоцій у процесах прийняття рішень (теорія суб'єктивної корисності) [5]. Але, саме екзистенціальні психологи та їх послідовники дали розвиток уявлень про ціннісно-смыслову детермінацію прийняття рішень. Із сучасних теоретичних моделей можна виділити класифікацію виборів Д. О. Леонтьєва. Так, він виділяє:

простий вибір – людина вибирає найкращу альтернативу з існуючих, керуючись схемами логічного мислення;

смысловий вибір – виникає в ситуаціях, коли є чіткі альтернативи, але немає однозначних критеріїв їх порівняння. У даному виборі, крім мисленневих процесів, беруть участь особистісні структури. Вибір відбувається через співвіднесення кожної альтернативи з бажаннями, намірами та планами суб'єкта. Прикладами смыслового вибору, за Д.О. Леонтьєвим, є споживацький вибір, електоральний вибір тощо.

Екзистенційний вибір – характеризується не тільки відсутністю критеріїв для порівняння альтернатив, а й самого набору чітко виражених альтернатив. При даних виборах неможливо скористатися раціональним аналізом, оскільки кількість варіантів значно перевищує можливості обробки інформації людською психікою. Ми робимо вибір, опираючись на власне Я, своє бачення майбутнього. Прикладами екзистенційних виборів є, за Д.О. Леонтьєвим, вибір професії, місця роботи після закінчення вишу тощо [6].

Г. О. Балл використовує поняття «особистісний вибір». Саме в ньому задіяні цінності суб'єкта. По суті, це вибір, зумовлений даними цінностями. Підвидом особистісного є вибір між цінностями. При цьому людина рефлексує, яка цінність є для неї пріоритетною [2].

Але, незважаючи на наявність теоретичних моделей постулюючих вплив ціннісно-сміслової сфери на процеси прийняття рішень, залишається не багато емпіричних досліджень даної проблематики.

Мета статті: показати зв'язок ціннісно-сміслової сфери особистості з процесами прийняття рішень в умовах певної невизначеності.

Методи дослідження. Тест смисложиттєвих орієнтацій, методика Рокіча, – для дослідження ціннісно-сміслової сфери; методика «Найкоротший дозволений шлях», методика Артем'євої – для дослідження процесів прийняття рішень.

Сутність методики «Найкоротший дозволений шлях» (розроблена в 60-і роки Г.О. Баллом під керівництвом П.Р. Чамати, нижче «НДШ») полягає в наступному. Випробуваному пропонуються графічні завдання - креслення, на кожному з яких зображені стрілка, точка і ряд фігур, що виконують роль перешкод (бар'єрів) [8]. Досліджуваний повинен з'єднати стрілку з точкою, дотримуючись при цьому наступних правил:

1. Товсті суцільні затушовані бар'єри перетинати забороняється.
2. Не слід перетинати суцільний тонкий бар'єр, якщо його можна обійти. Кількість перетинів суцільних тонких бар'єрів повинно бути в кожній задачі настільки малим, наскільки це є можливим.
3. З усіх можливих шляхів з найменшою кількістю перетинів слід вибирати найкоротший.

Досліджуваний виконує 30 завдань. На випробування відводиться 10 хв. За його результат приймається: кількість завдань, правильно вирішених за цей час (ефективних рішень), кількість імпульсивних та обережних рішень, а також кількість пропусків – відмов від вирішення задачі.

Також, для створення ситуації невизначеності ми використали стимульний матеріал методики О.Ю. Артем'євої, який використовувався нею для дослідження візуальної семантики [1]. Він складався із 8 контурних малюнків. Досліджувані мали відповісти на запитання: «Які почуття

викликають ці малюнки?». Треба відмітити, що дана інструкція відрізняється від інструкцій О.Ю. Артем'євої, але авторка зазначає, що в рамках даної методики можливі вільні інструкції.

Відповіді, отримані за цією методикою, були піддані контент-аналізу. На його основі вони були розподілені на наступні категорії:

Позитивне ставлення (позитивні емоції та асоціації: тепло, сонце, радість, любов тощо);

Негативне ставлення (негативні емоції та асоціації: холод, вибух, гнів, страх, тривога тощо);

Нейтральне ставлення (нейтральні асоціації: чобіт, коло, зірка, пазл, нічого, невизначеність, байдужість; а також відсутність асоціацій).

Статистичні методи: рангова кореляція Спірмена, кластерний аналіз.

Отримані результати опрацьовано за допомогою пакетів SPSS 21.

В дослідженні взяли участь студенти (18-39 років) денної та заочної форм навчання факультету психології та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, студенти денної форми навчання факультету психології та соціальної роботи Полтавського державного педагогічного університету, студенти денної форми навчання історичного факультету Національного університету імені Тараса Шевченка, студенти денної форми навчання різних факультетів Національного університету «Київський політехнічний інститут».

Кількість вибірки – 191 досліджуваний (157 чоловік для списку А тесту Рокіча і 153 людини для списку Б, що пов'язано з видаленням некоректно заповнених бланків методик).

Виклад основних результатів дослідження. В таблицях 1 і 2 показані значимі кореляції між результатами методик, направлених на вивчення ціннісно-сислової сфери та процесів прийняття рішень особою.

Таблиця 1

**Значимі кореляції (за Спірменом) результатів за методикою
«Найкоротший дозволений шлях» та методикою Артем'євої з
результатами за тестом СЖО**

Шкали тесту СЖО	Методика «Найкоротший дозволений шлях»				Методика Артем'євої		
	Ефективні рішення	Імпульсивні рішення	Обережні рішення	Відмова	Позитивне ставлення	Негативне ставлення	Нейтральне ставлення
Загальна					0.242**		-0.171*
Минуле	0.153*	-0.154*			0.266**		-0.184*
Майбутнє					0.252**		-0.178*
Господар життя		-0.153*			0.195**		
Управління Життям					0.226**		-0.171*

* - кореляція значима на рівні 0.05

** - кореляція значима на рівні 0.01

Таблиця 2

**Значимі кореляції (за Спірменом) результатів за методикою
«Найкоротший дозволений шлях» та методикою Артем'євої з
результатами за методикою Рокіча**

Цінності	«Найкоротший дозволений шлях»				Методика Артем'євої		
	Ефективні	Імпульсивні	Обережні	Відмова	Позитивні	Негативні	Нейтральні
Свобода	-0.162*	0.181*					
Незалежність	-0.168*						
Освіченість	0.172*						
Суспільне визнання		0.161*					
Сімейне життя		-0.196*					
Впевненість у		0.186*					

собі							
Життєва мудрість			0.176*				
Розваги			-0.163*				
Високі запити			-0.182*				
Краса природи				0.191*			
Життєрадісність					-0.184*		
Нетерпимість до недоліків					0.233**		

* - кореляція значима на рівні 0.05

** - кореляція значима на рівні 0.01

Як ми бачимо, встановлено наявність зв'язку окремих шкал СЖО з окремими стратегіями прийняття рішень в умовах часткової невизначеності. Зокрема, цікавим є зв'язок шкали наявності смислу в минулому з використанням імпульсивної або ефективної стратегії прийняття рішень.

Можна провести аналогію між ефективністю вирішення задач методики «Найкоротший дозволений шлях» з дослідженням отримання відстроченої винагороди. Можна припустити, що досліджувані успішні у вирішенні наших задач використовують послідовну еволюційну стратегію, що дозволяє їм отримувати більше «дивідендів» у довгостроковому плані. У всякому випадку це припущення потребує подальших досліджень. На користь використання досліджуваними послідовної еволюційної стратегії вказує високий рівень педантизму, який необхідний для успішного виконання даної методики. Еволюційні психологи довели, що негативний досвід у минулому суб'єкта сприяє виробленню у нього імпульсивної стратегії поведінки, яка спрямована на задоволення потреб суб'єкта поки є наявна можливість їх задоволення. Негативний досвід у минулому робить неможливим для суб'єкта дострокове та поетапне планування шляхів реалізації власних цілей. Тож дана категорія людей намагається реалізувати власні цілі «тут і зараз» через використання стратегій підвищеним рівнем ризику та схильність приймати рішення, що приносять відчутну користь у короткостроковій

перспективі. Дослідниками показано, що негативний минулий досвід сприяє підвищеному рівню імпульсивності починаючи з раннього віку, та збереження цієї тенденції у подальших вікових етапах. Даний результат нашого дослідження, в деякій мірі теж підтверджує вище приведену теорію, оскільки вказує на зв'язок негативного досвіду в процесі реалізації життєвих смислів з рівнем прояву імпульсивності у наших досліджуваних.

Встановлено наявність ціннісного підтексту кожної стратегії прийняття рішень, яку виявляє методика НДШ. Зокрема, цінність освіченості позитивно пов'язана з ефективною стратегією прийняття рішень, цінності свободи та незалежності позитивно пов'язані з імпульсивною стратегією, цінність життєвої мудрості – з обережною стратегією, цінність краси природи та мистецтва з відмовою від прийняття рішень тощо.

Досліджувані, які цінують широке коло знань та залученість до надбань культури, більш ефективно приймають рішення під час виконання завдань методики «Найкоротший дозволений шлях». Можна припустити, що прагнення до широкого кола знань та оволодіння культурними надбаннями сприяє розвиткові аналітичних здібностей, необхідних для успішного вирішення задач зазначеної методики.

Цінності свободи та незалежності закономірно будуть корелювати з імпульсивною стратегією прийняття рішень, оскільки умови свободи сприяють реалізації імпульсивної, безпосередньої поведінки. Це ж стосується позитивного зв'язку імпульсивної стратегії з цінністю впевненості в собі – тільки впевнена в собі людина може сміливо довіряти своїм імпульсам. Можливим поясненням позитивної кореляції імпульсивної стратегії з цінністю суспільного визнання може бути наявність зв'язку імпульсивності з екстраверсією, при якій суб'єкт відчуває гостру потребу в соціальних контактах. Іншою причиною може бути те, що імпульсивна поведінка призводить до конфліктів з оточуючими і взагалі мало ціниться в сучасному суспільстві з його інститутами, великою мірою побудованими на дисципліні. Фрустрація, що виникає в стосунках з оточуючими примушує суб'єкта

цінити суспільне визнання. Звісно дані припущення потребують додаткових досліджень.

Життєва мудрість виникає через гіркий досвід поразок, хибних рішень тощо. Закономірно, що ця цінність буде пов'язана з обережною стратегією прийняття рішень.

Позитивну кореляцію цінності краси природи та мистецтва з відмовою від прийняття рішень можна пояснити відсутністю інтересу у досліджуваних, для яких є актуальною дана цінність, до наших завдань, через їх виражену абстрактність та схематичність.

Негативні кореляції ефективної стратегії прийняття рішень з цінностями свободи та незалежності можна пояснити необхідністю враховувати певні правила при вирішенні наших задач, що йде в розріз з реалізацією даних цінностей. Цінність сімейного життя не буде привабливою для досліджуваних, для яких характерна імпульсивна стратегія прийняття рішень, через конфлікт з базовим для них прагненням до свободи та незалежності, що не сприймає умовностей сім'ї. Обережність в прийнятті рішень повинна коригувати цілі суб'єкта в плані заниження рівня домагань, оскільки, чим більш значна ціль, тим менша ймовірність її досягнення та більший ризик втрат на шляху до цієї цілі. Цінність розваг йде в розріз з обережною стратегією прийняття рішень через характерну для її прихильників тривожність, що не дає змоги насолоджуватись розвагами.

Виявлено зв'язок майже всіх шкал СЖО з вибором позитивної або нейтральної інтерпретації невизначених стимулів. Зокрема, виявлено позитивний зв'язок загальної осмисленості життя, наявності смислу в минулому, наявності цілей життя у майбутньому та двох шкал СЖО, які відповідають за контроль суб'єктом власного життя, з позитивною інтерпретацією невизначених стимулів. Водночас вищезазначені шкали СЖО негативно корелюють з вибором нейтральної інтерпретації невизначених стимулів. Не виявлено ціннісно-сміслового підтексту вибору негативної інтерпретації невизначених стимулів. В той же час, в рамках ціннісних

чинників прийняття рішень встановлено негативний зв'язок цінності життєрадісності з вибором позитивної інтерпретації невизначених стимулів.

Негативна інтерпретація невизначених стимулів протиставляє собі нейтральні інтерпретації ($r=-0.622$ при $p=0.01$), та має незначний зв'язок з позитивними інтерпретаціями ($r=0.072$). На жаль, не виявлено значимих кореляцій між вибором негативної інтерпретації невизначених стимулів та конструктами ціннісно-сислової сфери особистості, тому розгляд даних відносин буде проводитись на рівні тенденцій.

Високий рівень осмисленості життя дає змогу досліджуваним обирати позитивну інтерпретацію інформації, яка носить нейтральний невизначений характер. Даний результат можна співвіднести з ідеями позитивної психології, зокрема з результатами досліджень М.Чіксентміхаї щодо необхідності смислу для повноцінної насолоди життям [9].

Люди з високим рівнем осмисленості життя швидше за все будуть більш щасливими, також вони мають відчувати себе більш захищеними від небезпек оточуючого середовища, бути менш схильними до підозрілого ставлення до оточуючих, цинізму, тощо.

Досліджувані задоволені результатами власної самореалізації (високі бали по шкалі наявності смислу в минулому), бачать ситуації невизначеності в позитивному світлі, вибираючи позитивне ставлення до даних ситуацій як точку опори. В процесі онтогенезу людина приймає ряд життєвих рішень, які визначають її рівень самореалізації. Особливо важливим є прийняття таких рішень у кризові періоди життя, саме ці рішення визначають особливості подолання життєвих криз, хоча безперечно важливість і зовнішніх, щодо особистості, факторів, особливо в дитячому віці. Кризова ситуація завжди містить у собі певну невизначеність. Позитивне вирішення кризи має сприяти позитивному ставленню до ситуації невизначеності, про що свідчить наведений вище результат нашого дослідження.

Наявність цілей в житті досліджуваного впливає на вибір ним інтерпретації нейтральних невизначених стимулів в бік позитивного

ставлення до останніх. Наявність цільової установки робить осмисленими теперішні дії суб'єктів, навіть якщо нема чітких орієнтирів для даних дій. Цільові установки виступають певною заміною даних орієнтирів. Цілі, будучи орієнтирами більш високого рівня, беруть на себе дану функцію в певних ситуаціях невизначеності більш локального рівня, відбувається переосмислення ситуації в більш широкому смисловому контексті, що робить можливими певні рішення та дії. Ситуація сприймається у цілісному контексті життєвого шляху суб'єкта як один із етапів досягнення більш важливих життєвих цілей..

Позитивний зв'язок рівня суб'єктивного відчуття здатності впливати на події власного життя з вибором позитивної інтерпретації нейтральних невизначених стимулів чудово «вписується» в теорію «вивченої безпорадності», як причини виникнення депресії. Люди, впевнені в своїй здатності впливати на події власного життя, мають більш позитивний емоційний фон.

Нарешті, позитивна кореляція рівня впевненості суб'єкта в своїй здатності за будь-яких обставин здійснювати життєвий вибір з позитивною інтерпретацією нейтральних невизначених стимулів ($r=0.195$ при $p=0.01$). Даний результат можна співвіднести з дослідженнями, що показують вроджене прагнення людини до свободи. Впевненість суб'єкта у здатності завжди реалізувати це прагнення має позитивно впливати на його емоційний фон і як наслідок, на інтерпретацію ним навколишньої дійсності. Крім того, ситуація невизначеності являє собою саме те місце, де реалізується свобода суб'єкта, що не може не сприяти позитивній інтерпретації даної ситуації. Наше дослідження показує, що переконання у власній свободі вибору робить імовірнішою найбільш адекватну поведінку у відповідній ситуації, а це має давати саногенний ефект. Логічно припустити, що переконання в неможливості здійснення вільного вибору в ситуації невизначеності спричинюватиме тривогу.

Негативну кореляцію загальної осмисленості життя з вибором нейтральної інтерпретації невизначених стимулів можна пояснити відомою закономірністю проявлення смислової сфери в умовах невизначеності. Відсутність актуальних смислів у суб'єкта призводить до того, щоб не оцінювати пред'явлені стимули або надавати їм значення, що зв'язані з поверховими асоціаціями.

Наше дослідження показало, що в умовах невизначеності активізуються перш за все смисли пов'язані з минулим та майбутнім суб'єкта, відсутність смислів в даних часових перспективах сприяє вибору нейтральної інтерпретації невизначених стимулів.

Віра людини в неможливість здійснення вільного вибору та неможливість впливу на події власного життя призводить до відчуття відчуженості від світу, що також проявляється як вибір нейтральної інтерпретації невизначених стимулів.

Виявлено тенденцію до позитивного зв'язку даного вибору з цінністю продуктивного життя ($r=0.128$). Досліджувані, які роблять такий вибір, намагаються з максимальною повнотою реалізувати свої можливості та здібності, водночас виявлена тенденція до оберненого зв'язку негативної інтерпретації ситуації невизначеності з цінностями високих запитів та твердої волі ($r= -0.143$ та $r= -0.135$). Можливо це означає, що досліджувані, які негативно ставляться до невизначеності, не мають високого рівня домагань та вміння не здаватись перед труднощами.

Ми провели додатково кластерний аналіз показників всіх наших методик. Було, зокрема виявлено, що вибір позитивного ставлення до невизначених стимулів корелює з цінностями розваг, високих запитів та нетерпимості до недоліків.

Негативне ставлення до невизначених стимулів пов'язане з цінністю терпимості. Скоріш за все, у досліджуваних, які високо оцінюють терпимість, ситуація невизначеності викликає проекцію імпульсів, які вони тримають у собі.

Нейтральне ставлення до невизначених стимулів пов'язане з цінністю життєрадісності.

Виявлено наявність зв'язку ефективності вирішення задач в НДШ з цінністю продуктивного життя.

Імпульсивна стратегія прийняття рішень в НДШ, крім цінності прагнення до суспільного визнання, пов'язана з цінністю хороших та вірних друзів.

Обережна стратегія прийняття рішень в НДШ, разом із цінністю життєвої мудрості, утворює один кластер з відповідальністю та старанністю.

Відмова від рішення в задачах НДШ утворює окремий кластер. Але, якщо взяти кластер більш високого рівня, то відмова від рішення у НДШ пов'язана з обережністю та цінностями, які є супровідними до цієї стратегії прийняття рішень. Відповідальність наших досліджуваних, прагнення не допустити помилки викликають відмову від прийняття рішень, якщо задача здається їм важкою.

Висновки

1. Виявлено чіткі кореляції між компонентами ціннісно-сислової сфери та рішеннями, що їх приймають досліджувані. Перш за все, це позитивні зв'язки цінності освіченості з ефективною стратегією розв'язання задач, цінностей свободи та суспільного визнання з імпульсивною стратегією, цінності життєвої мудрості з обережною стратегією. Ці дані можуть бути використані для обрання найбільш бажаного типу діяльності для особи з використанням переваг характерної для неї стратегії прийняття рішень.

2. Виявлено вплив якостей, що вимірюються майже всіма шкалами тесту СЖО, на процеси прийняття рішень в умовах часткової невизначеності. Вибір позитивної інтерпретації невизначених стимулів позитивно корелює з наявністю осмисленості в житті особи, натомість вибір їх нейтральної інтерпретації негативно корелює майже з усіма шкалами СЖО.

3. Факторний аналіз виявив додаткові аспекти зв'язку ціннісно-сислової сфери з процесами прийняття рішень. Так, вибір позитивної або негативної інтерпретації невизначених стимулів, а також використання ефективної або обережної стратегії прийняття рішень пов'язані з рівнем макіавеллізму особи.

4. Кластерний аналіз дав змогу розширити уявлення про ціннісний підтекст процесів прийняття рішень. Ефективна стратегія прийняття рішень у наших задачах виявилась пов'язаною з цінністю продуктивного життя, імпульсивна стратегія – із соціальною цінністю мати хороших та вірних друзів, обережна стратегія – з цінностями відповідальності та старанності. Вибір позитивної інтерпретації невизначених стимулів пов'язаний з цінностями розваг, високих запитів та нетерпимості до недоліків, негативної інтерпретації – з цінністю терпимості, нейтральної – з цінністю життєрадісності.

Список використаних джерел

1. Артельева Е.Ю. Психология субъективной семантики. М., Изд-во Моск. ун-та,- 1980. 128 с.
2. Балл Г.А. Выбор в жизни человека как предмет системологическо // Мир психологии. – 2010. – № 1. – с. 197-208.
3. Канеман Д. Думай медленно... решай быстро / Даниэль Канеман: АСТ; Москва; 2014. 428 с.
4. Кендрик Д. Рациональное животное. Сенсационный взгляд на принятия решений./ Д.Кендрик,В.Гришкевичус – СПб.: Питер, 2015. – 304 с. : ил.
5. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений, М. Прогресс, 1979, 503 с.
6. Леонтьев Д. А., Мандринова Е. Ю., Рассказова Е. И., Фам А. Х. Личностный потенциал в ситуации неопределенности и выбора // Личностный потенциал. Структура и диагностика / под ред А. А.Леонтьева. – М.: Смысл, 2011. – С. 512-547.

7. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. – 3-е изд., доп. – М.: Смысл, 2007. – 511 с.
8. Психологический отбор летчиков / Под ред. Е.А.Милеряна. -- К.: НИИ психологии УССР, 1966.
9. Чиксентмихайли М. В поисках потока: Психология включенности в повседневность. М.: Альпина нон-фикшн. 2011. – 194 с.

References transliterated

1. Artel'eva E.Ju. Psihologija sub#ektivnoj semantiki. M., Izd-vo Mosk. un-ta,- 1980. 128 s.
2. Ball G.A. Vybora v zhizni cheloveka kak predmet sistemologicheskogo // Mir psihologii. – 2010. – № 1. – s. 197-208.
3. Kaneman D. Dumaj medlenno... reshaj bystro / Danijel' Kaneman: AST; Moskva; 2014. 428 s.
4. Kendrik D. Racional'noe zhivotnoe. Sensacionnyj vzgljad na prinjatija reshenij./ D.Kendrik,V.Grishkevichus – SPb.: Piter, 2015. – 304 s. : il.
5. Kozeleckij Ju. Psihologicheskaja teorija reshenij, M. Progress, 1979, 503 s.
6. Leont'ev D. A., Mandrinova E. Ju., Rasskazova E. I., Fam A. H. Lichnostnyj potencial v situacii neopredelennosti i vybora // Lichnostnyj potencial. Struktura i diagnostika / pod red A. A.Leont'eva. – М.: Smysl, 2011. – S. 512-547.
7. Leont'ev D. A. Psihologija smysla: priroda, stroenie i dinamika smyslovoj real'nosti. – 3-е изд., доп. – М.: Smysl, 2007. – 511 с.
8. Psihologicheskij otbor letchikov / Pod red. E.A.Milerjana. -- К.: НИИ психологии СССР, 1966.
9. Chiksentmihajli M. V poiskah potoka: Psihologija vkljuchennosti v povsednevnost'. М.: Al'pina non-fikshn. 2011. – 194 с.